

1 intarpas. Darbo užmokesčio kaita pagal jo reguliarumą

Darbo užmokestis darbuotojui yra mokamas atlyginant jam už pagamintos produkcijos vienetą ar už dirbtą laiką. Atlyginimas gali būti mokamas ne tik mokant darbuotojui pagrindinį atlygį, bet ir skatinant jį papildomu užmokesčiu – premijomis ar priedais. Lietuvos statistikos departamentas šias papildomas išmokas įvardija kaip nereguliariąsias išmokas; istoriškai (nuo 2005 iki 2012 m.) jos Lietuvoje sudarė nuo maždaug 4 iki 9 proc. vidutinio darbo užmokesčio. Dauguma šių išmokų, pavyzdžiui, premijos, yra trumpalaikės, tačiau kitos, tokios kaip priedai prie atlyginimo, gali būti ir ilgalaikės. Taigi bendrąjį darbo užmokesčių galima suskirstyti į reguliariąją ir nereguliariąją, arba papildomą, darbo užmokesčio dalį.

Dėl kylančio spaudimo darbo rinkoje ir didėjančių įmonių pelnų tiek reguliariusis, tiek ir nereguliariusis darbo užmokestis paprastai didėja ekonomikai augant. Teoriškai yra galimas ir darbo užmokesčio mažėjimas krintant BVP, tačiau tai nėra itin dažnas reiškinys. Lietuvos darbo rinkos lankstumas sudarė sąlygas darbo užmokesčiui mažėti krintant BVP.

Darbo užmokesčio kaita Lietuvoje 2005–2008 m.

Nuo 2005 iki 2008 m. pabaigos Lietuvos ekonomika sparčiai augo, o tai lėmė ir sparčiai kylantį bendrąjį darbo užmokesčių – kai kuriais ketvirčiais jo metinis augimas buvo daugiau kaip 20 proc. Nereguliariųjų išmokų dalis sudarė iki 10 proc. darbo užmokesčio, o jų metinis padidėjimas kartais buvo net 60 proc. Tai vidutiniškai lėmė šiek tiek mažiau nei dešimtadalį viso darbo užmokesčio augimo 2005–2008 m.

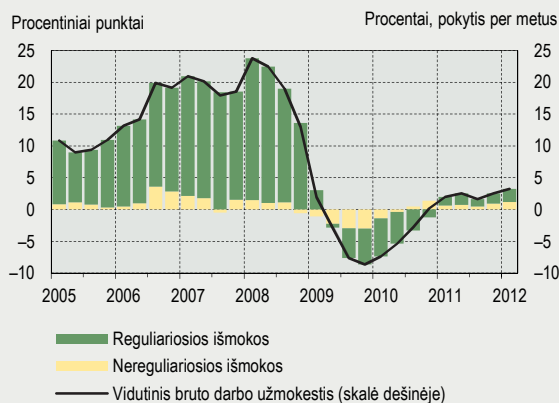
Privačiame ir valstybiniame sektoriuose nereguliariųjų išmokų kaita šiek tiek skyrėsi. Nereguliariųjų išmokų didėjimas privačiame sektoriuje lėmė šiek tiek didesnę šio sektoriaus darbo užmokesčio didėjimo dalį nei valstybiniame sektoriuje. Nereguliariųjų išmokų dalis sudarė nuo 7 iki 9 proc. privačiojo sektoriaus darbo užmokesčio. Pažymėtina, kad 2005–2008 m. šių išmokų dalis itin didėdavo ketvirtąjį ketvirtį. Valstybiniame sektoriuje papildomo atlyginimo kintamumas buvo kur kas didesnis – čia jis sudarė nuo 5 iki 10 proc. šio sektoriaus vidutinio darbo užmokesčio, didžiausia jo dalis būdavo paskutinį ketvirtį.

2005–2008 m. nereguliariųjų išmokų didėjimas buvo stebimas visose privačiojo sektoriaus ekonominėse veiklose, ypač paslaugų ir pramonės, o 2007 m. – ir statybos veiklose. Valstybiniame sektoriuje išsiskyrė viešųjų paslaugų veikla – viešasis valdymas, sveikatos priežiūra ir švietimas.

Darbo užmokesčio kaita Lietuvoje 2009–2010 m.

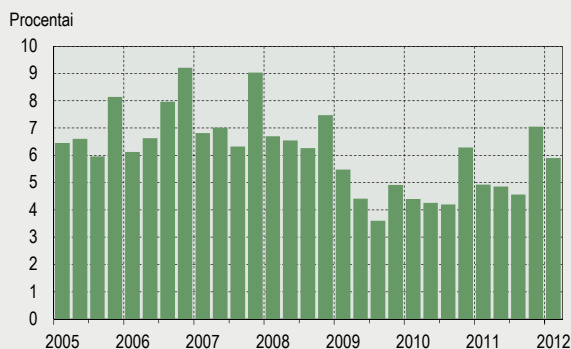
Pastarasis ekonominis nuosmukis, prasidėjęs 2008 m. pabaigoje, lėmė atlyginimų mažėjimą šalies ūkyje. Tai palankiai veikė ūkio konkurencingumą ir prisidėjo prie eksporto bei BVP augimo. Darbo užmokestis šalyje per metus mažėjo nuo 2009 m. antrojo ketvirčio. Tačiau, kaip ir ekonominio pakilimo laikotarpiu, sunkmečiu privačiojo ir valstybinio sektorių darbo užmokesčio kaita buvo nevienoda. Atlyginimai privačiame sektoriuje pirmą kartą mažėjo 2009 m. pirmąjį ketvirtį – vienu ketvirčiu vėliau nei krito BVP. Valstybiniame sektoriuje jie pirmą kartą sumažėjo tik 2009 m. trečiąjį ketvirtį. Taigi, pasikeitęs verslo ciklo fazė, privatusis sektorius į ekonominio aktyvumo pokyčius reagavo lanksčiau negu valstybinis sektorius.

A pav. Vidutinio darbo užmokesčio kaitos veiksniai (pagal reguliarumą) šalies ūkyje

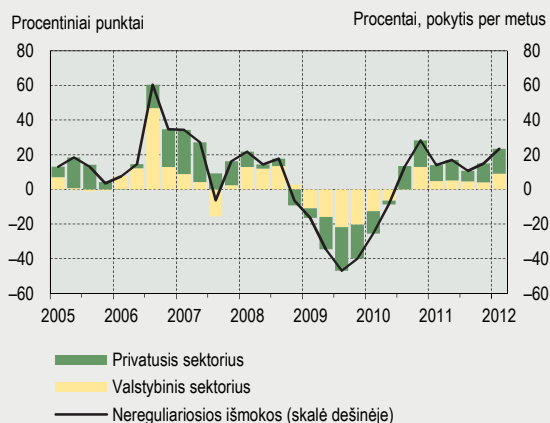
Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

B pav. Nereguliariųjų išmokų dalis, palyginti su vidutiniu darbo užmokesčiu šalies ūkyje

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

C pav. Nereguliariųjų išmokų kaitos veiksniai šalies ūkyje pagal sektorių

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Privačiojo sektoriaus efektyvumą Lietuvoje patvirtina ir nereguliariųjų išmokų duomenys. Bendrajam darbo užmokesčiui šalies ūkyje vis dar didėjant 2008 m. ketvirtąjį ketvirtį, nereguliarusis atlyginimas jau darė neigiamą poveikį atlyginimų augimui – daugiausia dėl neigiamo nereguliariųjų išmokų pokyčio privačiame sektoriuje. Tai rodė itin greitą šio sektoriaus reakciją į suprastėjusią ekonominę būklę ir lūkesčius dėl ekonomikos perspektyvos. Valstybiniame sektoriuje nereguliarosios išmokos krito ketvirčiu vėliau negu privačiame – 2009 m. pirmąjį ketvirtį. Šį ketvirtį privačiame sektoriuje jau krito ir pagrindinis darbo užmokestis, o valstybiniame jis mažėjo tik nuo 2009 m. trečiojo ketvirčio. Nereguliariųjų išmokų dalis privačiame sektoriuje krito iki 4 proc. darbo užmokesčio, o valstybiniame – iki 3 proc.

Prie darbo užmokesčio lankstumo 2009–2010 m., sudarančio sąlygas mažinti pagrindinį darbo užmokestį, nemenkai turėjo prisidėti ir priimti instituciniai sprendimai – darbo santykių liberalizavimas tam tikromis Darbo kodekso pataisomis (pvz., sutrumpinant laiką, per kurį darbdavys privalo įspėti darbuotojus apie apmokėjimo sąlygų pasikeitimą).

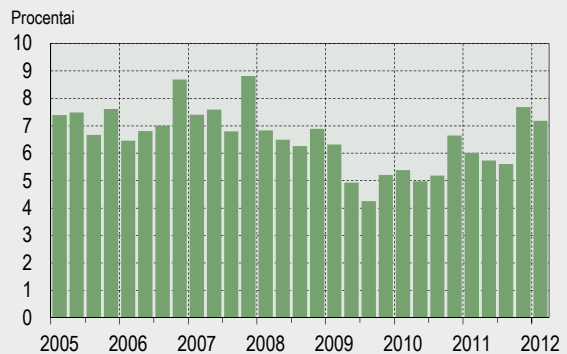
Nereguliariųjų išmokų kaita 2011 m. ir 2012 m. pradžioje

Nuo 2010 m. antrojo ketvirčio BVP ėmė augti, o darbo užmokestis šalies ūkyje nebemažėjo nuo 2010 m. ketvirtojo ketvirčio – dėl jo teigiamo metinio pokyčio valstybiniame sektoriuje. Privačiame sektoriuje pagrindinio atlyginimo kaita vis dar darė neigiamą poveikį darbo užmokesčio kilimui šalies ūkyje, tačiau nereguliarosios išmokos – teigiamą. Jos privačiame sektoriuje didėjo jau ir ketvirčiu anksčiau (nuo 2010 m. trečiojo ketvirčio). Nereguliarosios išmokos valstybiniame sektoriuje didėjo nuo 2010 m. ketvirtojo ketvirčio.

Taigi, pagerėjus ekonominei įmonių padėčiai, privatusis sektorius buvo linkęs skatinti savo darbuotojus, didindamas visų pirma papildomą atlygį, o ne pagrindinį darbo užmokestį. Tik vėliau, nuo 2011 m. pirmojo ketvirčio, stiprėjant ekonominiam aktyvumui, šiame sektoriuje kilo ir pagrindinis darbo užmokestis. Todėl vėl galima daryti išvadą, kad nereguliarosios išmokos privačiame sektoriuje yra lanksčiausia darbo užmokesčio dalis.

2011 m. pabaigoje–2012 m. pradžioje privačiame sektoriuje didelę darbo užmokesčio didėjimo dalį (apie pusę) tebelemia nereguliariųjų išmokų didinimas, o valstybiniame sektoriuje svarbiausias yra pagrindinio atlygio didėjimas. Jame nereguliarosios išmokos vidutiniškai lemia apie dešimtadalį šio sektoriaus darbo užmokesčio augimo. Pagal ekonomines veiklas nereguliarosios išmokos didėja privačiojo sektoriaus paslaugų (ypač prekybos) ir pramonės veiklose ir valstybinio sektoriaus įvairiose paslaugų veiklose. Tačiau nereguliariųjų išmokų dalis 2011–2012 m. ūgtelėjo iki beveik 8 proc. privačiojo sektoriaus darbo užmokesčio, o valstybiniame sektoriuje jų dalis tebėra maža. Taigi, esant neapibrėžtomis ūkio raidos perspektyvoms, ypač susijusioms su išorės aplinka, privatusis sektorius nėra linkęs darbuotojų skatinti didindamas pagrindinį darbo užmokestį. Taip yra siekiama apsisaugoti nuo nepalankių išorės veiksnių, galinčių ateityje neigiamai paveikti įmonių veiklos rezultatus. Todėl, šalies ūkį ištikus dar vienai recesijai, privatusis sektorius galėtų greitai reaguoti į nepalankias ekonomines aplinkybes ir mažinti darbo užmokestį – visų pirma mažindamas nereguliariasias išmokas.

D pav. Nereguliariųjų išmokų dalis, palyginti su vidutiniu darbo užmokesčiu privačiame sektoriuje

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

E pav. Nereguliariųjų išmokų dalis, palyginti su vidutiniu darbo užmokesčiu valstybiniame sektoriuje

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.